

Драга БОЈОВИЋ*

ИЛИ СТАНДАРД И НОРМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ЦРНОЈ ГОРИ, ИЛИ РАСУЛО ЈЕЗИЧКОГ СИСТЕМА

У раду се дају основна термилошко одређење појмова садржаних у наслову, а то су *стандард и норма, српски језик*, а у овом контексту, прецизније *именовање* као психолингвистичка, друштвено-историјска и културолошка категорија, те *језички систем*. Ова одређења су енциклопедијског карактера. Садржаји ових појмова међусобно су испреплетени да нарушаваће суштинских постулата њиховог садржаја „овјерених” језичком стварношћу, у конкретним условима, изазива дестабилизацију научних темеља лингвистике и филологије и отвара путеве језичкој анархији. То се дешава услед сувишног и стихијног уплива политикантских, боље речено изван општедруштвених а уско идеолошких параметара. С тога разлога неопходно је постојано указивати на суштинску везу сваке од ових категорија са стварношћу језика, а поготову онда када се нарушавају те везе, чији је радикалан примјер „(не) језичка ситуација у Црној Гори”.

1. *Језичка норма* је свеукупност најчвршћих традиционалних реализација језичког система, одабраних и утврђених у процесу комуникације у једном друштву и свеукупност стабилних и унифицираних језичких средстава и правила њихове употребе, сазнајно фиксираних и култивисаних од друштва. Она представља специфичну одлику књижевног језика.

Истовремено је и лингвистичка и социјално-историјска категорија. Социјални аспект норме не показује се само у одабиру и фиксирању језичких појава него и у систему њихове оцјене („правилно”-„неправилно”...) и сл.

* Асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

У квалификацији социјално-историјских категорија језичка норма јавља се на нивоу *норме и обичаја*.

За стабилност норме битна су њена следећа својства: *континуитет* (историчност), *традиција*, нека „ограничења” *могућих колебања и варијанте*, реализована на различитом степену у различитим областима језика, *релативна територијална једнообразност норме* и др.¹ Та својства показује се у књижевном језику у виду тенденција; „мјера стабилности” књижевнога језика огледа се у утицају културно-историјске ситуације и посебне генезе његове форме.

Истовремено, књижевна норма није само релативно стабилна и унифицирана него у знатној мјери и диференцијални комплекс језичких средстава, који претпоставља „чување” варијантности. Варијантност језичких средстава омогућава функционално – стилистичку диференцијацију књижевног језика. Између норме књижевног језика и реалне употребе језика увијек постоје мања или већа размимоилажења чији степен зависи од историјске етапе развоја друштва, његове социјалне структуре.²

Основни типови диференцијације норме односе се на: диференцијације норме усмене и писане форме књижевног тј. стандардног језика, норме разних функционално-стилистичких сфера употребе језика, територијалну условљеност нормативне диференцијације везано за одређене варијанте језика.

Признавање нормативности језичке појаве или факта заснива се најмање, у крајњој мјери, на три обилежја: „*сагласност*” *дате појаве језичкој структури, масовна и регуларна употреба дате појаве у процесу комуникације, на друштвено одобрење и признање* одговарајућих појава нормативном. Најексплицитнија и објективна форма таквог одобрења јесте кодификација која у односу на норму има ретроспективан карактер, тј. фиксира језичке појаве у процесу језичке праксе. Кодификација књижевне норме може се обнављати (ист. Д. Б.) по мјери измјена у самом језику као и оцјени његових средстава и употребе од друштвеног колектива.³

1.2. У науци о језику такође је добро позната чињеница да су процеси стандардизације и нормирања језика дуги и веома сложени и обухватају многе фазе. Велика је благодат за феномен језика и његових корисника када се ти процеси, који су у доброј мјери научне апстракције,

¹ В.: *Большой, энциклопедический словарь, Языкознание*, Научное издательство „Большая энциклопедия, Москва 1998, 337.

² Исто.

³ Исто, 338.

одвијају спонтано и уз адекватну потпору друштва и слободу језичког грађења и стварања. Свако насилно уплитање политичке природе показује се неоснованим и доприноси „кварењу” језичкога израза који је у директном односу са промјеном самога имена језика. То се очигледно показало у стварању тзв. политичких језика у окружењу. Међутим, за разлику од „језичке” ситуације у Црној Гори, ти процеси прошли су, како-тако, неку процедуру политичко-друштвене нарави.

Посматрајући лингвистички статус српског језика у Црној Гори у смислу да сваки језик има своју вертикалу и хоризонталу, а то је она пуноћа која чини његов садржај, своју синтагматску и парадигматску перспективу, онда српски језик на простору Црне Горе не може бити ништа друго до оно што је у својој бити, именован вјековним постојањем.⁴ Ово, поготово стога што књижевно-језичко јединство простора Црне Горе и Србије никада није довођено у питање као ни континуитет у термину српски језик на овом простору.

1.2.1. *Стандардни језик*, (што по аутоматизму укључује и његово име), тј. његова адекватна функција има карактер друштвене институције, која симболише јединство и идентитета (језичког, културног и народног), подразумева подршку државних институција у друштвима у којима је предмет језичке политике сам језик и у којима се језичка проблематика изузима из оквира политиканства и свакодневне политичке прагматике.

Међутим, у нашем друштву све је обрнуто, тј. језичка проблематика постала је и својина политичке бирократије и политикантских манипулација у складу са изјавама партијских челника: *Језик је политичко питање*, што се постепено и неминовно одражава на дестандардизацију српског језика у Црној Гори, јер различита имена производе у свијести говорника по инерцији и различит садржај, из чега настају многи проблеми и гдје политика једног новог језичког (не)идентитета постаје оквир за политику језичке неслободе.⁵

1.2.2. Рад на нормирању и норма српског језика у Црној Гори због познатих процеса дестабилизације језичке стандардизације у окружењу донекле је отрпјела, али је активношћу релевантних институција, и појединачним радовима нормативистичког типа наставила континуитет.

⁴ В.: Јелица Стојановић и Драга Бојовић, *Српски језик између истине и обмане, Социolingвистичка анализа стања у Црној Гори*, Јасен, Београд 2006.

⁵ Стојановић, Бојовић, *Норма српског језика и „црногорски језик”*, у: *Српски језик између...*, 111-121.

У контексту стандардизације, боље речено дестандардизације у окружењу, босанско-херцеговачка ситуација као изразит конзервативан и парцијалан тип језичке стандардизације у условима сложениог етничког идентитета „помиреног” јединственим комуникацијским изразом, неравнотеже између комуникацијске и дискурзивне природе језичког стандарда и „побједе” испразне промоције над евалуацијом језика, била би поука да се у „питања језика не мијеша споља”. Свако мијешање споља отвара путеве психопатолошког идентификовања од државне и просветне власти и пристајање на њихове идеолошке пројекције.⁶

Именовање (*црногорски, српско-црногорски*) праћено је наговјештајима нормирања и покушајем дестабилизације норме, што је груба спољна интервенција на природан језички ток, и резултат замагљене представа о језику и његовој улози у друштву, стихијним одређивањем ријечи и конструкција по (не)језичкој припадности, ради потпоре нечему што са језиком, његовом природом и улогом у друштву није ни у каквој вези. Тако, примјера ради, у средствима масовног информисања срећемо примјере: *нећељно*, али *недјеља*, *с’утра*, али *сјести*, *предсједник*, али *видјети*... и сл., у неким књижевним дјелима, ретроактивну корекцију са новим штампањем *с’* и *з*, ‘*а* *s* се не појављује зато што у књижевном тексту и нема ријечи са тим гласом, а његова употреба је и у дијалектима ограничена на неколико лексема.⁷

Захтјеви за преименовањем и новим именовањем српског језика у Црној Гори постали су замка малом проценту становника, а под утицајем политиканата, међу којима се нашао и занемарљив дио интелигенције. Оно што је ову ситуацију направило потпуно извитопереном је то да је, идући принципом друштвене, а самим тим и политичке прихvatљивости, изневјерена воља народа (двје трећине говорника српског језика), која за саму науку о језику није ни од примарне важности, а онда се под плаштом називи демократије политичари надмећу у знању о језику, умјесто да то питање врате на право мјесто - процесима надградње стандарда српског језика. „Знања” политиканата сежу и до констатација да „црногорски” језик одавно постоји.

У вези са овим разматрањима цитираћемо проф. Божа Ћорића чије виђење на лијеп начин обједињује општетеоријску мисао и актуелну ситуацију око језичких питања у Црној Гори: „Не постоји једна, већ више

⁶ Исто.

⁷ В. опширније: Стојановић, Бојовић, *Норма српског језика и језик медија*, у: *Српски...*, 122-131.

форми језика. Постоји, рецимо, такозвана народна форма (дијалекти) и надрегионалне форме (књижевно-стандардни језик). Обе форме, припадају истом језичком комплексу, а разлика је у старости и статусу. Народни дијалекти сежу у далеку прошлост, а нормирана и кодификована форма је много млађа. Тај је језички комплекс у прошлости, *кад је то било потребно* (ист. Д. Б), именован као српски језик.

Што се тиче стандардизације језика, тај посао завршио је Вук Стефановић Караџић још прије вијек и по када је добијено надрегионално средство писане и усмене комуникације којим се и данас служи двадесетак милиона људи што на Балкану, што у расејању.

У основним својим параметрима тај језик и данас служи као средство надрегионалне вербалне комуникације у Србији, Хрватској, БиХ, па и у Црној Гори, наравно. То, дакако, не значи да се и на другим формама језика, нпр. на дијалектима не одвија комуникација, али је она сужена, а сама та форма нема битне карактеристике такозваног књижевног (стандардног) језика. Свака језичка форма мења се континуално, а то важи и за његову надрегионалну форму – књижевни (стандардни) језик. Тиме се осигурава несметана вербална комуникација, али је неопходна спона са културним вредностима претходних генерација.

Мало је познато да лингвисти не би смели да се мешају и споља интервенишу у такву деликатну материју какав је језик. Такви потези су својствени само дилетантима. Језик је сјајано средство међуљудске комуникације, а спољашња интервенција може само смањити његову ефикасност.⁸

2. Процеси и структуре аката *номинације*, у том смислу *именовања језика*, уобичајава се описивати и изван трочланог односа „семантичког троугла” реалија – појам - име. Свака од компоненти тог универзално-логичког односа номинације у конкретној језичкој овалпоћености обогаћује се особинама, карактеристичним за поимање свијета у датом језику. Реалија је денотат имена, тј. свеукупност својстава, издвојених актом номинације код свих реалија које су означене датим именом. „Доживљај” укључује у себе категоријално-језичке особине и наступа као сигнификат (смисао) имена, у који могу ући и експресивна обиљежја.⁹

Име се „сазнава” као ред звукова који је рашчлањив у језичком сазнању у саодносу са структурном организацијом датог језичког кода. Саод-

⁸ Божо Ћорић, *Полемике око назива језика у новом уставу*, Вечерње новости, среда, 9 мај, 2007.

⁹ В.: *Большой энциклопедический словарь, Языкознание*, Научное издательство „Большая энциклопедия, Москва 1998, 336.

нос сигнификата имена и денотата и правац тог односа у конкретним актима номинације од смисла имена ка денотирајућем објекту (реалији) сачињавају базну структуру номинације, универзалну за природне језике.¹⁰

Акти номинације – производ су језичке дјелатноси, а њихови резултати смјештају се у језички систем.¹¹

Назив, термин, као и само име језика, јесте у неку руку „слика” погледа на свијет његових говорника, као и свако име у том језику, „наука о стварању језичних могућности”¹², тј. наука прије сваке друге науке, па није тешко претпоставити какве поремаћаје може изазвати тзв. ново именовање.

Промјена имена јесте „промјена” језичког кода и погледа на свијет утолико прије што је континуитет имена српског језика у Црној Гори чврст и постојан, и у дијахронији и у синхронији његовој. Други назив за исти језик (*црногорски за српски*), или пак двојни назив (*српско-црногорски*), изванјезички мотивисан, сада већ доводи до ситуације да говорници, у неком смијешно тужном амбијенту говоре: *А како се то назива на црногоском или српско- црногорском?* Такве ситуације озбиљна су опомена да један језик може постати средсво раздвајања и неразумијевања, а не оно што он по својој друштвеној функцији јесте, – спајања и разумијевања, и што је у вези са посматрањем језика као система о чему ћемо изнијети неколико напомена.

3. Наиме, *језички систем* састоји се од дјелова – мноштва језичких елемената сваког природног језика који су међусобно повезани и образују одређено јединство и цјеловитост. Свака од компонената не може функционисати изоловано него у „супротности” са свим компонентама система, па се он посматра и на нивоу његовога значења.¹³

Савремена представа о језичком систему укључује ред међусобно повезаних језичких, појмова: језичке нивое, јединице језика, парадигматичност, синтагматичност, односе, знаковност језика, форма језика и функција језика, структура и супстанција, спољне и унутрашње везе у језику, синхронија и дијахронија, анализа и синтеза, регуларност и нерегуларност и др.¹⁴

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

¹² Gustave Guillaume, *Principi teorijske lingvistike*, Zbirka neobjavljenih tekstova, prigredio: Roch valin, Globus, Zagreb, 150.

¹³ В.: *Большой, энциклопедический словарь, Языкознание*, Научное издательство „Большая энциклопедия, Москва 1998, 452.

¹⁴ Исто.

У добро организованим и структурираним системима, нпр. у фонологији, за разлику од лексике, суштинска измјена једног елемента повлачи за собом измјену и других тачака у систему или чак нарушава равнотежу система у цјелини.

Слиједивши де Сосира многи истраживачи употребљавају термин језички систем као синоним термину језик желећи тиме истаћи факат системности језика: често таква замјена произилази када се језик тј. његов систем супротставља ријечи као нешто апстрактно, виртуелно, потенцијално, имплицитно, релационо и тако даље. У својој компаративистичкој пракци системског прилаза дијахронији, Сосир је настојао да покаже да системски прилаз не постоји само на нивоу синхроније. Језички систем, како га поима Сосир, није заснован на „супстанцијалним” и „релационим” квалитетима елемената већ на значењима, тј. унутарјезичким односима датог елемента према другим.¹⁵

На синхронном аспекту језички систем није статичан већ динамичан. У радовима „пражана” језички систем се карактерише као функционалистички, тј. као систем сдредстава изражавања. Поимање функције језика открива мјесто језичког система у систему вишег реда (у друштвеном животу човјека).¹⁶

Постоје и „антиномије развоја” језичког система, узајамно дејство унутрашњих и спољашњих фактора у његовој еволуцији који успостављају закономјерност функционисања језичког система у друштву, итд.¹⁷

Тако, примјера ради, проглашавање нормативним неких гласова из дијалеката, насумичним издвајањем неких облика из народних говора, које смо већ помињали, повукло би за собом могућност увођења различитих дијалекатских, и не само дијалекатских црта и особина у некакав језички стандард. У том смислу, језики систем је угрожен од ”оних који у неким медијским собама измишљају конвенције па из ових или оних разлога одлучују коју ће ријеч прогласити неваљалом”¹⁸.

Како је језички систем скуп подсистема на функционалном плану, онда форме језичког израза губе свој смисао и садржај, управо оне суштинске елементе који су израз и спој језичке дијахроније и синхроније.

3.1. Процес „разумењавања” једног језика, у нашем случају српског, неминовно прати и деструкција језичког система и на функционалном и

¹⁵ Исто, 453.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Академик Бранислав Остојић, *Јавна расправа о нацрту устава*, Побједа, 23. апри, 2007.

на супстанцијалном плану, па се процеси у језику могу измаћи контроли струке и науке, и постати необавезна мјешавина свих, и научних и ненаучних критерија. Питање је онда колико је језик ефикасно средство комуникације и колико је доведен у опасност да то престане бити када се, примјера ради чују и захтјеви за „ревитализацијом” једног књижевног израза (Његошевског) под именом „црногорски језик”. У вези са овим неминовно се намеће разматрање појаве језичког инжењеринга и неопходност декодирања те, за језички систем и сами живот језика, погубне појаве.

4. Обједињујући наш преглед, а у смислу одабира из наслова једне или друге могућности дајемо преглед разлога и објашњења, лутајуће логике која доприноси дестандардизацији, разумењавању и деструкцији језичког система језика који се у Црној Гори зове српски.

а) Назови лингвистичко штиво на тему кодификације „црногорског” језика, назови лингвисте које је такво да је норвешки лингвиста Свен Менесланд примијетио: *Тешко је изаћи пред народ и саопштити му да говори тим језиком*. Узгред буди речено, тај језик је нека неодређена архаизирана форма језика па се о његовој кодификованости уопште не може говорити.

б) Политикантски, *црногорски*, *црногорско-српски* којима су назови упоришта објашњења раличитог типа: сваки народ има право да језик назове својим именом, то је демократско параво народа, сви народи у окружњу су језик назвали својим именом...

в) Матерњи језик у образовању са различитим називима, опет заснован на демократском праву родитеља и ђака да бирају назив..., као и на томе да „српски зовемо црногорски” и сл.

г) На крају аргументација да се име језика изводи од имена државе, гдје више, по бирократској логици не постоји категорије народа јер се дошла до сазнања да у Црној Гори живе народи који би језик именовали по националном приоритету, и као да језик и народ није постојао прије државне твореревине, а његов назив друштвено провјерен на попису становништва који је у читавом свијету најаутентичнија слика стварности неке појаве, јер, статистички гледано, обухвата стопроцентни узорак. Репрезентативна је у том смислу изјава посланика: *Нијесам чуо да се издје у свијету попис узима као релевантан за именовање језика*. Свакако да није, јер је то домен лингвистичке терминологије, а попис је домен статистике и социологије, које, у природним околностима сарађују на адекватан начин.

д) Уписивање у нацрт устава назива некодификованог језика на првом мјесту, а онда и назива компромисног типа, српско- црногорски,

насталог опет из главе неколико посланика са аргументацијом: „У Црној Гори је језик који грађани зову српски и црногорски”. Међутим, нико се у Црној Гори није изјаснио да му је матерњи језик српски и (ли) црногорски, нити такав назив има упоришта у простору филологије, лингвистике, културе и народа. Одвећ, је међутим позната чињеница да „устав не прописује име језика, он га узима као готову категорију да означи језик чију употребу регулише и пише се (устав) на том језику”.¹⁹ Најкаректистичнији примјер у овом смислу је одговор на питање једном посланику којим језиком говори: *Врло често кажем српски, а кад размислим – црногорски!?*

4.1. Сагледавањем критерија лингвистичке, социолингвистичке и понуђених критерија који се чак не могу назвати ни политичким већ политикантским зато што и на елементарном нивоу не кореспондирају са политичким чињеницама, закључили бисмо:

а) Да је *име и стандард српског језика* једина језичка стварност у Црној Гори, без обзира на разне идеологизације, зато што се показало да је оно *матица* која окупља најшири друштвени колектив, док су присталице „црногорског” језика распопућене - на једној страни фолклорном митоманијом и архаизацијом језика, а на другој - простом „позајмицом” стандарда српског језика и површном анологијом имена језика и имена државе. Наравно, изван наше анализе остали су тзв. мањински језици.

б) Такви резони на нивоу именовања усложнили би додатно језичку ситуацију растакањем српског језичког система и наслеђа у култури различитим идеологизацијама, расколу у оквирима протагониста и „нормативиста” тзв. „црногорског” језика и неизбјежном и погубном инструментализацијом језика у сврху различитих диоба.

¹⁹ Исто.

Драга БОЈОВИЧ

ЧЕРНОГОРИЯ ПЕРЕД ВЫБОРОМ: ЛИБО СТАНДАРТ И НОРМА
СЕРБСКОГО ЯЗЫКА, ЛИБО УНИЧТОЖЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ?*Резюме*

В настоящей работе даются основные терминологические пояснения понятий, указанных в ее заглавии, а именно понятий „стандарт”, „норма”, „сербский язык”, а также поясняется понятие „переименование языка” в качестве психолингвистической, общественно-исторической и культурлогической категории, напоследок, поясняется и понятие *языковой системы* как таковой. Данные определения несут энциклопедический характер. Они между собой так связаны, что любое искусственное изменение их сущности противоречит научным истинам и дает возможность проявлению разного рода манипуляций, причиной чего является чрезмерное и стихийное влияние политики, т. е. общественных и идеологических элементов. Поэтому необходимо постоянно указывать на глубокую взаимосвязь каждой из данных категорий и всех их вместе с языковой действительностью, особенно, когда наблюдаются попытки нарушения этой связи, ярким примером чего является (не)языковая ситуация в Черногории.